

Міністерство культури
та інформаційної політики України
Національний музей історії України
Скарбниця Національного музею історії України

МУЗЕЙНІ ЧИТАННЯ

*Матеріали наукової конференції
«Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки»
21 листопада 2022 р.*

Київ 2023

УДК 93/94+902/4

С 69

Музейні читання. Матеріали наукової конференції «Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки». – Київ, Скарбниця Національного музею історії України – філія Національного музею історії України, 21 листопада 2022 р. – К.: ТОВ «Фенікс», 2023. – 292 с.

Редакційна колегія: Л. С. Клочко, Ю. Б. Полідович

Дизайн, верстка, макет: О.І. Заславська, А. Й. Заславський

Збірник «Музейні читання» містить матеріали наукової конференції «Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки», яку щорічно (з 1993 р.) проводить Скарбниця Національного музею історії України (до 01.09.2021 Музей історичних коштовностей України) – філія Національного музею історії України. Автори статей – співробітники музеїв, науково-дослідних інститутів, університетів розглядають широке коло проблем збереження культурної спадщини, вивчення музейних колекцій та окремих пам'яток ювелірного мистецтва, його сучасних тенденцій розвитку, технологія художньої обробки металу та коштовного каміння, особливості творчості митців-ювелірів на різних хронологічних етапах історії України.

На обкладинці: Колт. Золото, перегородчаста емаль. Скарб, знайдений на городищі Княжа Гора поблизу м. Канева у 1896 р. Зібрання Скарбниці НМІУ. Фото Дмитра Клочка.

УДК 93/94+902/4

С 69

ISBN 978-966-2523-51-5

© Національний музей історії України, 2023

© Автори статей, 2023

СОЦІАЛЬНА СПРЯМОВАНІСТЬ СУЧАСНОГО ЮВЕЛІРНОГО МИСТЕЦТВА УКРАЇНИ

За матеріалами виставки «Україна, яка бореться»

В статті досліджено творчість українських ювелірів після повномасштабного вторгнення РФ на територію України. У науковий обіг вводяться твори воєнного часу художників-ювелірів, зокрема, експонати виставки «Україна, яка бореться». Частину експонатів автори передали на постійне зберігання в колекцію Скарбниці НМІУ. Розглянуто історичний контекст, в якому виникли ювелірні твори. Зроблено припущення про те, що протистояння України військовій агресії з боку РФ, є не лише історичною подією, а й початком нового мистецького підходу, який відрізняється від постмодерністського.

Ключові слова: ювелірне мистецтво України, історія України, Скарбниця НМІУ, музейна колекція, сучасне мистецтво, війна в Україні, контемпорарі арт, виставка «Україна, яка бореться», мистецький стиль.

Ювелірне мистецтво є гілкою декоративного мистецтва, яке має на меті «естетичне освоєння матеріального світу, художнє оформлення довілля» (Кара-Васильєва, Чегусова, 2005, с. 9), а у випадку ювелірного твору – декорування тіла людини. Зазвичай прикраси не лише декорують: «Початково ювелірні вироби мали символічно-магічний зміст, виконували функції оберегів та амулетів» (Шмагало, 2015, с. 19). В ювелірних творах з найдавніших часів відбувався діалог (щоправда, різного ступеню очевидності) з навколишнім світом. Зміст такого діалогу є свідомством свого часу (Спіраль часу, 2021, с. 10) Дослідники відзначають, що декоративне мистецтво є галуззю «найчутливішою, найдинамічнішою стосовно нових тенденцій часу. Ця галузь мистецтва найтісніше пов'язана з життям суспільства, його економікою, смаками та вподобаннями» (Кара-Васильєва, Чегусова, 2005, с. 9).

Оскільки Скарбниця НМІУ, маючи на меті дослідження ювелірного мистецтва України, є філією історичного музею, то вивчення сучасного ювелірного мистецтва України не зводиться до мистецтвознавчого опису твору, а вимагає детального аналізу історичного контексту, вивчення соціальних умов та ланцюга взаємодії: реальність – митець – твір – реальність. Вивчення ювелірних творів (як було зазначено – чутливих до тенденцій часу) стає одним з методів вивчення історії України.

Запланований на 2022 р. аналіз соціальної спрямованості ювелірного мистецтва мислився як аналіз взаємодії «реальність – митець – твір – реальність» в умовах постмодернізму з його цитуванням, вторинністю, ризомністю, відсутності пафосу. Повномасштабне вторгнення РФ на територію України змінило суспільство, мистецтво і, як наслідок, напрямок дослідження: основний акцент був зроблений на зборі інформації

шляхом моніторингу діяльності українських ювелірів після 24.02.2022 р. в соціальних мережах та шляхом інтерв'ювання.

Впродовж весни – літа 2022 р. проведено 24 інтерв'ю телефоном та два інтерв'ю в майстернях у Києві (таблиця № 1).

Респондентами стали українські ювеліри, чия творчість була в зоні уваги збирача ще до початку повномасштабного вторгнення, чії контакти були збережені. Інтерв'ювання проводилося в кризовий час, тому зібрана інформація недостатньо системна (через психологічний стан як інтерв'юера, так і респондентів), різна за обсягом. Тексти інтерв'ю передані на зберігання в Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України (Удовиченко, 2022).

Таблиця №1. Інтерв'ю з ювелірами, проведені на початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну.

№	Ім'я респондента	Місцезнаходження респондента на момент інтерв'ювання	Дата інтерв'ювання
1.	Юрій Цінман	Дніпро, Україна	19.03.22
2.	Іван Задорожний	Вижниця, Україна	20.03.22
3.	Ганна Задорожна	Кропивницький, Україна	20.03.22
4.	Вадим Лесогор	Київ, Україна	20.03.22
5.	Олена Ястреб	Київ, Україна	22.03.22
6.	Ярослава Паламарчук	Вінницька обл., Україна (евакуація з Києва)	25.03.22
7.	Галина Бодякова	Штутгарт, Німеччина (евакуація з Києва).	26.03.22
8.	Роман Бутенко	Київ, Україна	29.03.22
9.	Юрій Плеханов	Київ, Україна	30.03.22
10.	Юрій Манько	Київ, Україна	01.04.22
11.	Андрій Щербина	Косів, Україна	01.04.22
12.	Маргарита Квіткова	Київщина, Україна	03.04.22
13.	Віктор Гарарук	Київ, Україна	03.04.22
14.	Максим Франко	Хмельницький, Україна	07.04.22
15.	Дарі Чернікова	Київ, Україна	09.04.22
16.	Оксана Лерман	Нью-Йорк, США	09.04.22
17.	Максим Брезінський	Київ, Україна	10.04.22

18.	Андрій Комаров	Львів, Україна (евакуація з Одеси)	12.04.22
19.	Олександра Барбалат	Косів, Україна (евакуація з Києва)	16.04.22
20.	Андрій Сегінович	Одеса, Україна	19.04.22
21.	Олена Богданова	Львів, Україна	21.04.22
22.	Андрій Болюх	Львів, Україна	28.04.22
23.	Дана Мамчур	Хмельницький, Україна	28.04.22
24.	Тетяна Чорна	Київ, Україна (майстерня по вул. Антоновича, 8)	27.05.22
25.	Едуард Енбулатов	Кам'янське, Україна	13.07.22
26.	Андрій Ласкавий	Київ, Україна (майстерня по вул. Васильківська, 28)	21.07.22

Трагічна ситуація, в яку потрапили всі громадяни України, зокрема ювеліри, примусила до дослідницької мети додати ще й соціальну. Підґрунтям для такої мети є концепція музею як культурного хабу (Удовиченко, 2020, с. 97–99), показати профільній аудиторії присутність такої державної інституції як музей в життєвому просторі у кризовий час й морально підтримати ювелірів.

Результати досліджень дали можливість зробити висновок: якщо до повномасштабного вторгнення в ювелірному мистецтві можна було знайти твори, присвячені художньому осмисленню соціальних відносин, то після початку великої війни ювеліри почали створювати прикраси переважно з вираженим соціальним змістом.

Слід виділити ще таке явище у творчості митців воєнного часу, як зміна роду діяльності. Ті, хто раніше був пов'язаний з ювелірною справою, долучаються до лав ЗСУ (Володимир Ярмусевич, Юрій Курилюк, Київ), допомагають ЗСУ виготовленням предметів для фронту, використовуючи навички та обладнання для виготовлення прикрас. Іван Задорожний з Вишніці почав робити буржуйки (Удовиченко, 2022, с. 6, 34), а Роман Бутенко з Києва – антиблікові сітки на оптику (Удовиченко, 2022, с. 11), які запобігають демаскуванню позиції. Деякі художники-ювеліри, не маючи можливості працювати з металом, почали малювати, створювати плакати. Особливо проникливі малюнки майстрині Ганни Задорожної з Кропивницького: в них і образи зруйнованих міст, і тіні загиблих українців, і потужні мавки – захисниці України (Удовиченко, 2022, с. 7, 35).

Окремим фронтом у перші дні після повномасштабного вторгнення РФ стали ті, хто почав боротьбу з кривавими російськими діамантами (Юрій Курилюк з Києва, Олена Маслова з Харкова), хто почав збирати кошти на потреби ЗСУ (Віктор Гарарук з Києва) (Удовиченко, 2022, с. 19) або вкладати сили в те, щоб допомогти ювелірам влаштуватися в майстернях у різних куточках світу, а також транслювати український наратив назовні: заявити про українське ювелірне мистецтво як частину світового (Катерина і Денис Музика, Тетяна Чорна, Київ).

За кілька місяців війни більшість ювелірів повернулася до основної діяльності – створення прикрас. За результатами інтерв'ювання та подальших досліджень в Скарбниці Національного музею історії України з 20 жовтня по 6 листопада 2022 р вдалося провести **виставку сучасного ювелірного мистецтва «Україна, яка бореться»**.

Від 23 учасників (27 художників-ювелірів) на тимчасове зберігання були прийняті 52 твори, з них 46 були експоновані: 45 творів в залі № 3 Скарбниці НМІУ, один – в окремій вітрині в фойє музею. Всі твори, крім каблучки Галини Бодякової «Весна», яка була зроблена безпосередньо напередодні війни, створені після 24.02.2022 р.

При підготовці виставки були написані 23 пости в соціальній мережі Фейсбук в групі «Modern Jewelry Art of Ukraine / Сучасне ювелірне мистецтво України». Ці матеріали були використані для виготовлення роздрукованих на принтері в форматі А4 чорно-білих матеріалів, які під час виставки виконували роль розширеної до формату каталогу експлікації.

Таблиця №2. Склад учасників виставки «Україна, яка бореться», експонати виставки та посилання на супровідні публікації.

	Автори, місце створення	Твори, матеріали	Дата публікації	Посилання
1.	Авраменко Ельзара, Цюрих, Авраменко Олександр, Київ	<i>Каблучка</i> «Слід в історії». Срібло. <i>Підвісок</i> «Сокіл». Срібло. <i>Підвісок</i> «Уламок». Срібло, уламок.	14 жовтня 2022 р.	https://www.facebook.com/groups/UkrJArt/permalink/2384193908422870/
2.	Балибердін Володимир, Київ	Три <i>підвіски</i> зі серії «Пам'ять серця». Гільзи, обсидіан, малахіт, сердолік.	15 жовтня 2022 р.	https://www.facebook.com/groups/UkrJArt/permalink/2385369454971982/
3.	Барбалат Олександра, Косів, евакуація з Києва	<i>Підвісок</i> «Зірка Ерцгами». Срібло, виїмчаста гаряча емаль, кубічний цирконій.	14 жовтня 2022 р.	https://www.facebook.com/groups/UkrJArt/permalink/2384335545075373/

4.	Бодякова Галина, Київ	<i>Каблучка</i> «Весна». Срібло, сапфіри, топази, діамант.	14 жовтня 2022 р.	https://www.facebook.com/groups/UkrJArt/permalink/2384651778377083/
5.	Брезінський Максим, Київ	<i>Каблучка</i> «Слава Україні». Титан. <i>Каблучка</i> «Діамант волі». Титан, діамант.	15 жовтня 2022 р.	https://www.facebook.com/groups/UkrJArt/permalink/2384991311676463/
6.	Гаркус Олег, Косів	<i>Підвісок</i> «Півник з Бородянки». Латунь.	15 жовтня 2022 р.	https://www.facebook.com/groups/UkrJArt/permalink/2385045605004367/
7.	Дрокін Станіслав, Харків	<i>Брошка</i> «Незабудька № 92-06052022». Уламок, титан.	16 жовтня 2022 р.	https://www.facebook.com/groups/UkrJArt/permalink/2386309518211309/
8.	Калюжна Тетяна, Київ	<i>Брошка</i> «Квітка Донбасу». Вугілля, срібло, поталь. <i>Ювелірна скульптура</i> «Голуб волі». Вугілля, сіль, срібло, топаз, цитрин, хризоліт.	16 жовтня 2022 р.	https://www.facebook.com/groups/UkrJArt/permalink/2386024894906438/
9.	Комісарова Ольга, Київ	<i>Брошка</i> «Місто, якого більше немає». Мідь, гаряча емаль, штучне волосся, срібна патина.	15 жовтня 2022 р.	https://www.facebook.com/groups/UkrJArt/permalink/2385537941621800/
10.	Ласкавий Андрій, Київ	<i>Каблучка</i> «Рускій военний корабль». Срібло. Тризуб з архангелом. Срібло. Жетон. Срібло.	17 жовтня 2022 р.	https://www.facebook.com/groups/UkrJArt/permalink/2387329764775951/
11.	Левдер Олена, с.Зубра, Львівська обл.	<i>Брошка</i> «Я більше не відчуваю». Кераміка. <i>Брошка</i> «Я стала пушинкою». Кераміка.	17 жовтня 2022 р.	https://www.facebook.com/groups/UkrJArt/permalink/2387303621445232/
12.	Манько Юрій, Київ	<i>Марка-значок</i> «Привід Києва», «Пес Патрон», «Рускій военний корабль». Срібло. <i>Каблучки-єдналки</i> . Срібло	17 жовтня 2022 р.	https://www.facebook.com/groups/UkrJArt/permalink/2387433511432243/
13.	Музика Денис, Київ	<i>Брошка</i> «Хрест» зі серії «Квіти війни». Текстиль, жерстяна коробка з-під дитячих льодяників	16 жовтня 2022 р.	https://www.facebook.com/groups/UkrJArt/permalink/2386062488236012/

14.	Осадча Олена, Київ	<i>Підвісок «Бандура».</i> Срібло. <i>Підвісок «Азовсталь».</i> Срібло. <i>Підвісок «Острів Змінний».</i> Срібло, цитрин, топаз.	16 жовтня 2022 р.	https://www.facebook.com/groups/UkrJArt/permalink/2386079731567621/
15.	Плеханов Юрій, Київ	<i>Каблучка «Кракатау».</i> Срібло. <i>Каблучка «Контрольний».</i> Срібло, гранат-родоліт.	16 жовтня 2022 р.	https://www.facebook.com/groups/UkrJArt/permalink/2386115138230747/
16.	Подгорнова Ірина, Київ	<i>Підвісок «Тіні предків».</i> Срібло.	16 жовтня 2022 р.	https://www.facebook.com/groups/UkrJArt/permalink/2386336874875240/
17.	Руденок Юлія, Тележинська Катерина, Теплякова Анастасія, Київ	<i>Сережки «Мрія».</i> Срібло.	16 жовтня 2022 р.	https://www.facebook.com/groups/UkrJArt/permalink/2386470971528497/
18.	Сегінович Андрій, Одеса	<i>Підвісок «Історія України».</i> Золото, срібло, дамаська сталь.	17 жовтня 2022 р.	https://www.facebook.com/groups/UkrJArt/permalink/2387115088130752/
19.	Сидорець Олександра, Київ	<i>Підвісок «Нептун крутить рускій воєнний корабль».</i> Срібло.	17 жовтня 2022 р.	https://www.facebook.com/groups/UkrJArt/permalink/2387338054775122/
20.	Соколов Антон, Харків	<i>Каблучка «Так, як раніше, не буде».</i> Гільзи, уламок від снаряду.	17 жовтня 2022 р.	https://www.facebook.com/groups/UkrJArt/permalink/2387065361469058/
21.	Титова Катерина, Вінниця (евакуація з Гостомеля)	<i>Кольє «Гімн України».</i> Срібло. <i>Сережки «Саша і Володя в Гаазі».</i> Срібло.	17 жовтня 2022 р.	https://www.facebook.com/groups/UkrJArt/permalink/2387360058106255/
22.	Чернікова Дарія, Київ	<i>Кольє «Мрія».</i> Срібло. <i>Кольє «Вільна».</i> Срібло. <i>Кольє «Незламна».</i> Золото.	17 жовтня 2022 р.	https://www.facebook.com/groups/UkrJArt/permalink/2387374298104831/
23.	Чорна Тетяна, Ярмусевич Володимир, Київ	<i>Брошки «Memento Vitaе».</i> Срібло.	17 жовтня 2022 р.	https://www.facebook.com/groups/UkrJArt/permalink/2387388941436700/

Експонати об'єднав вихід за рамки декоративності та соціальна спрямованість. Аналіз творів воєнного часу привів до виділення тематичних напрямків, на яких зосередилися українські ювеліри під час війни. Ці ювелірні твори візуалізують:

- меми воєнного часу;
- героїзм;
- державну символіку;
- переживання трагедії геноциду;
- бажання захистити близьких;
- прагнення помститися ворогам;
- роздуми про причини трагедії;
- майбутнє процвітання.

Меми – популярні в культурі ідеї, образи. Термін «мем» ввів Річард Докінз. Аналізуючи еволюцію, він зазначав, що «...все живе еволюціонує завдяки диференційному виживанню реплікуючих одиниць. Так сталося, що реплікуючою одиницею, яка превалує на нашій власній планеті, є ген – молекула ДНК. Але можуть існувати і інші» (Докінз, 2017, с. 292). Порівнюючи середовище, з якого виникло життя з первісним бульйоном, автор зазначає, що «новий бульйон – це бульйон людської культури», і в ньому з'явилася нова одиниця реплікації, для якої Докінз застосовує термін «мем» (Докінз, 2017, с. 292–293) Меми, на його думку, рівновеликі за значенням з генами: «молекули ДНК є не єдиними одиницями, здатними сформувати основу для дарвінівської еволюції» (Докінз, 2017, с. 502) «Так само, як гени поширюються в генофонді, перестрибуючи з одного організму до іншого за допомогою сперматозоїдів та яйцеклітин, меми поширюються в мемофонді, перестрибуючи з мозку до мозку завдяки процесові, що його, у широкому сенсі, можна вважати імітацією» (Докінз, 2017, с. 293).

Меми – це не абстрактне поняття, а реальний механізм, який «реалізується мільйони й мільйони разів у вигляді певної структури нервової системи деяких людей у всьому світі».

З початком повномасштабного вторгнення українське суспільство почало продукувати велику кількість мемів на тему стійкості та сили українського народу, на тему відмінностей від окупантів. Так, з'явилися меми: «руській воєнний корабль, іді...!», «доброго вечора, ми з України», «тракторні війська», «Свята Джавеліна»,

«бавовна», «жест доброї волі», «отрицательное всплтиє», «Чорнобаївка», «півник з Бородянки», «паляниця», «пес Патрон», «оргія на Щекавиці» тощо (Спалек, 2022).

«В контексті медіа-дискурсу меми розуміються як певні приховані в привабливій інформаційній оболонці ідеологічні послання (звернення), що поширюються мережею Інтернет і змінюють сприйняття реальності споживачами медіа-сфери» (Пода, 2017, с. 118).

В період, коли трагічна реальність вступила в протиріччя з досвідом людей ХХІ ст., меми стали важливою підтримкою в становленні нової картини реальності з наявним позитивним елементом попри надважкі обставини.

З появою перших мемів ювеліри почали втілювати їх в матеріалах, створюючи прикраси, і на виставці «Україна, яка бореться» була представлена група робіт, яка ілюструє меми.

Прикраса «Півник з Бородянки» – це ювелірна інтерпретація твору Васильківського майолікового заводу авторства Валерія та Надії Протор'євих. Після звільнення с.Бородянки (Київська обл.) від РФ 31.03.2022 в зруйнованій будівлі помітили вцілілу кухонну шафу і керамічного півника на ній. Півник став символом стійкості, й прикраси у вигляді такого півника почали створювати різні майстри. На виставці в Скарбниці НМІУ експонувався підвісок роботи завідувача відділу «Художній метал» кафедри прикладного та декоративного мистецтва Косівського інституту прикладного та декоративного мистецтва Олега Гаркуса.

На виставці експонувалася група робіт, які ілюструють мем «русській военний корабль, іді...». 24 лютого 2022 р. флагман російського Чорноморського флоту крейсер «Москва» підійшов до українського острова Зміїний. Росіяни оголосили: «Я – російський військовий корабель. Пропоную скласти зброю і здатися, задля уникнення кровопролиття та невиправданих жертв. Інакше по вам буде завдано бомбово-штурмовий удар». Один з українських прикордонників відповів фразою, яка стала мемом.

Мем зазнав ще більшого поширення, коли українським військовим вдалося знищити цей флагман: «Ввечері 13 квітня джерела УП та голова Одеської ОВА повідомили, що українськими протикорабельними ракетами «Нептун» ЗСУ вразили ракетний крейсер «Москва» Чорноморського флоту РФ» (Петренко, 2022).

Крейсер «Москва», який тоне, зображений на рухомому щитку кінетичної каблучки Андрія Ласкавого. Корабель подано на чорно-червоному тлі (в творі використано холодну емаль). З іншого боку щитка зображено тризуб на синьо-жовтому фоні.

Олександра Сидорець надала на виставку «Україна, яка бореться» срібний кінетичний підвісок «Нептун крутить русській воєнний корабель». Звертаючись до теми української ракети «Нептун», вона зобразила морського бога, який, неначе граючись, обертає знищений корабель ворожого флоту.

Меми знайшли втілення в різних формах, зокрема в поштових марках. З початком великої війни Укрпошта започаткувала серію марок на тему війни. За подією закріпилася назва «марковий марафон». Перша марка увійшла в обіг 12 квітня 2022 р., це була марка «Русській воєнний корабель, іді...!». Наступного після введення марок в обіг дня, 13 квітня, «стало відомо про успішну операцію Збройних Сил України, в результаті якої флагманський корабель Чорноморського флоту Росії був уражений і 14 квітня 2022 р. потонув. Подія додала поштовим маркам «Русській воєнний корабель, іді...!» популярності та колекційної цінності й зумовила випуск нової поштової марки «Русській воєнний корабель... ВСЬО!» автором якої, як і попередньої, став Борис Грох». (Укрпошта, 2022).

Можна припустити, що здійснення прогнозу, що містився на першій марці, стимулював особливу цікавість до філателії й виникнення «маркового марафону». Після повномасштабного вторгнення Укрпошта випустила марки: «Українська мрія» (28 червня 2022 р.), «Доброго вечора, ми з України!» (28 липня 2022 р.), «Пес Патрон» (30 серпня 2022 р.), «Кримський міст на біс!» (4 листопада 2022 р.), «Херсон – це Україна!» (9 грудня 2022 р.) тощо.

Київський ювелір Юрій Манько (Удовиченко, 2022, с. 14–15), надихаючись марками Укрпошти, створив срібні прикраси: прямокутні брошки з перфорованим, як у марках, краєм зі зображеннями, які близькі до зображень на марках, виданих Укрпоштою. На виставці «Україна, яка бореться» були представлені ювелірні марки Юрія Манька «Пес Патрон», «Русській воєнний корабель, іді...», «Привид Києва».

Цікаво, що ювелірна марка «Привид Києва» створена не за мотивами зображення на марці Укрпошти, а за фотографією пілота в шоломі. Автор зазначає, що сюжет – це колаж з емоцій, які викликала та фотографія. Крупний план льотчика давав відчуття

присутності в кабіні, поруч з пілотом. Срібло на шоломі Привида ретельно відполіроване, що дає змогу побачити себе, як у дзеркалі, й стати частиною героя. У якості фону художник-ювелір вибрав монумент Батьківщини Матері: складається враження, що політ відбувається саме над цим місцем. На срібній марці в руці у статуї щит вже з тризубом.

Героїзм, а з ним і єдність, і гордість за ЗСУ, за український народ, який залишається стійким і мужнім, – постає в творах воєнного часу. Це особливо відрізняє такі твори від типових творів періоду постмодернізму. Патетика (від грецького – пристрасть, схвильованість, піднесення) характерна для доби, коли народжуються герої. Цей елемент був відсутній в мистецтві останніх десятиліть.

Ймовірно, війна в Україні може стати причиною виникнення нового напрямку чи стилю в світовому мистецтві. Модернізм шукав істинні цінності, а постмодернізму притаманна толерантність до всіх видів цінностей. Війна ж поставила перед фактом, що не всі цінності можна толерувати, бо деякі цінності (зокрема ті, які лягли в основу рашизму) приводять до масових вбивств, до геноциду. Цінності життя суперечать толерантності до «будь-яких» цінностей. На таких засадах може сформуватися стиль, що «вбере» ознаки постмодерну, але додасть динаміки, енергійності, появи певних векторів.

Героїзм читається (в прямому сенсі) в колекції «Не просто слова» Дарі Чернікової. Дарі надала на виставку три кольє, в яких букви, закріплені між фрагментами ланцюжка, утворюють слова «НЕЗЛАМНА», «ВІЛЬНА», «МРІЯ» – фокус на найважливіших словах додає сили протистояти обставинам.

В сережках «Мрія» від трьох авторок Юлії Руденок, Катерини Тележинської та Анастасії Теплякової відтворено в сріблі зруйнований літак АН-225 «Мрія». 27 лютого 2022 р. в результаті повітряної атаки російських окупантів на аеропорт «Гостомель» був знищений цей надважкий літак, створений Київським КБ ім. Антонова.

Як зазначила Юлія Руденок, ідея виготовлення прикраси, присвяченої літаку «Мрія», виникла в той же день, коли вона дізналася про варварське знищення літака ворогами: «Маленький літачок «Мрія» є символом того, що Мрію українців знищити неможливо». Досить реалістично й в пропорції до справжнього в одній сережці

передано літак: фюзеляж, крила, шість двигунів, хвіст зі стабілізаторами. В другій сережці на прямокутному полі латиною вертикальний напис: «MRIYA».

Олена Осадча надала на виставку два підвіски, які пов'язані з героїчною боротьбою української армії. Підвісок «Острів Зміїний» (про прикордонників вже йшлося у зв'язку із мемами) створений у вигляді переплетених змій, які утворюють тризуб. Вставки цитрину і топазу підкреслюють патріотичний характер прикраси жовтим і синім кольорами.

Підвісок «Азовсталь» (рис. 1) нагадує про героїчну оборону Маріуполя: «16 квітня, 2022. Бої тривають у центрі Маріуполя, росіяни повільно просуваються. Їм вдалось захопити базу 12-ї бригади Національної гвардії, портовий центр управління, будівлі прокуратури і поліції. Аби зберегти сили, українські війська поступово відходять на Азовсталь, звідки здійснюють успішні контратаки». Окремий загін спеціального призначення «Азов» тримав оборону до 20 травня 2022 р., коли «вище військове керівництво дає наказ зберегти життя гарнізону і припинити оборону: місто захоплене російською армією, меткомбінат заблокований і зруйнований майже повністю. Близько двох тисяч воїнів виходять з Азовсталі і здаються у полон. Героїчна оборона Маріуполя тривала 84 дні» (Бондарев, 2022)

Рис. 1. Підвісок «Азовсталь».
О. Осадча. Колекція Скарбниці НМІУ.
Фото Олега Мітюхіна

Олена створила підвісок у формі зрізаного п'ятикутника – ця форма наповнена силою. На окисдованому темному тлі рельєфно постає контур металургійного комбінату. Площина Азовсталі підкреслена нахиленими рисками. В цю площину «вдавлений» тризуб.

Активне використання **державної символіки** – це ще одна риса ювелірного мистецтва воєнного часу.

Серед функції державних символів виділяють політичну, дипломатичну, ідеологічну і соціальну, «яка проявляється у здатності державних символів

об'єднувати (консолідувати) навколо державницьких (державотворчих) ідей всіх громадян країни незалежно від походження, соціального і майнового стану, раси і національності, статі і віку, місця проживання і роду занять, віросповідання і партійної приналежності» (Стецюк, 2004, с. 113–118). Консолідація, об'єднання суспільства – внесок у перемогу України, який роблять ювеліри, коли створюють прикраси з державною символікою.

Рис. 2. Підвісок «Тіні предків».
І. Подгорнова.
Колекція Скарбниці НМІУ.
Фото Олега Мітюхіна

Український тризуб має значний художній потенціал для осмислення та інтерпретацій. В ювелірному мистецтві воєнного часу постала велика кількість тризубів (ця тенденція присутня з 2014 р.).

Подружжя Авраменків надали на виставку тризуб у вигляді граційного швидкого птаха: ескіз Ельзара створила в евакуації в Цюриху, а в матеріалі прикрасу зробив у Києві Олександр.

Тризуб Андрія Ласкавого містить зображення Архангела Михаїла. Постать небесного воїна з великим мечем утворює центральну частину тризуба. Крила торкаються і сплітаються з

боковими частинами, підсилюючи їх: символ України начебто стає крилатим.

Тризуб «Тіні предків» (рис. 2), виконаний Іриною Подгорною, має вигляд багаття, яке виростає з калини. Обабіч – мавки у дубовому листі: наші могутні предки, наше коріння. Про цей твір авторка написала: «Герб з мавками був народжений в один із найважчих моментів війни як малюнок, як крик болю, Любові до мого народу, нескореної Волі і Відродженої Внутрішньої Сили. Він природно перетворився у прикрасу. Мавки – це наша первородна сила, символ дикості, свободи, багатовікової історії нашого народу, нашої культури, архетипічний спадок наших предків. Мавки, вдягнуті у дубове листя, яке надійно оберігає українську Душу. Мавки танцюють танок Життя навколо Вогню Роду, народженого з Калини, древнього символу Роду нашої нації».

У каблучках з титану Максима Брезінського – синьо-жовті кольори українського прапора. Використовуючи особливості титану набувати жовтого і синього кольору при нагріванні, Максим створив каблучки «Діамант волі» та «Слава Україні». Остання прикраса має форму прапора з синьо-жовтим написом «Слава Україні» Напис утворено завдяки нагріванню титану до різної температури. Як зазначає автор, «час війни – час однозначних символів. Ця каблучка – жіноча прикраса з титану і трошки засіб самозахисту. Актуальна прикраса – зубата. Взагалі титан має стати українською фішкою, бо ми його провідні виробники в світі. А ще тому, що його оксидною плівкою можна малювати прапор України».

Переживання трагедії геноциду є в багатьох ювелірних творах, бо за цей час війна увійшла в кожну українську родину.

Харків'янин Станіслав Дрокін (Станіслав Дрокін, 2021) на виставку «Україна, яка бореться» надав брошку із серії «Незабудьки». Після повномасштабного вторгнення РФ Харків, який розташований за 30 км від кордону з РФ, зазнав найжорсткіших атак з боку ворога. Ювелір збирав уламки снарядів і робив з них

Рис. 3. Брошка «Незабудька №92-06052022».
С. Дрокін. Колекція Скарбниці НМІУ.
Фото Олега Мітюхіна

артоб'єкти та прикраси. Так виникла серія «Незабудьки». Всі предмети створені з уламків снарядів й прикрашені титановими квітами: оксидовані пелюстки мають блакитний колір, серединка – жовтий. На виставці експоновано брошку з

цієї серії «Незабудька № 92-06052022» (рис. 3). Номер складається з цифр, де 92 – це день від початку повномасштабного вторгнення, 06.05.2022 – дата. Кожен день кривавої війни залишиться в пам'яті українців.

«Не забудемо, не пробачимо» – цей напис читається серед слідів гусениць танків у срібній каблучці «Слід в історії» Ельзари і Олександра Авраменків. Прикраса створена за мотивами картини «The track in history. Tank tracks», яку Ельзара намалювала ще в січні 2022 року в передчутті війни. Автори коментують: «Твір розповідає про російську агресію проти нашої України. Про те, що країна-агресор так

сильно намагається увійти у історію, але неспроможна залишити після себе нічого, крім руйнування, крім слідів від танків».

Слід зазначити, що з початком повномасштабного вторгнення українське ювелірне мистецтво зазнало суттєвих змін: змінилися не лише художні образи, а й матеріали, які використані в ювелірних творах.

З уламків бомб та гільз створює прикраси харків'янин Антон Соколов. Серед прикрас є каблучка, яка візуалізує мем «ПТН ПНХ»: в цих буквах міститься той же меседж, що й в мемі про «руській воєнний корабль», але у застосуванні до керманича ворожої держави. На виставку ювелір надав твір іншого змісту, який торкається теми саме перебування у війні та переживання трагедії. Він назвав каблучку, основна частина якої створена з гільзи, а за вставку слугує уламок снаряда «Так, як раніше, не буде».

Рис. 4. Підвіски зі серії «Пам'ять серця». В. Балибердін. Колекція Скарбниці НМІУ. Фото Олега Мітюхіна

Твори Володимира Балибердіна зі серії «Пам'ять серця» (рис. 4), яка теж осмислює трагедію геноциду українського народу, створені з гільз. 2 квітня 2022 р. Київщину повністю звільнили від російської окупації. Гільзи, які потрапили до ювеліра після звільнення, він використав для створення прикрас. Для одного підвіску В. Балибердін використовує дві гільзи: одну обрізає і перетворює на каст для вставки так, що на звороті прикраси добре видно капсуль гільзи. Другу гільзу ювелір обробляє в авторській техніці, завдяки якій поверхня прикраси фактурна, рельєфна, а місцями рельєф перетворюються в наскрізні отвори. Автор

так коментує серію «Пам'ять серця»: всі, хто вклав свої сили, любов і життя в перемогу, назавжди в наших серцях.

Біль – це те, чого не можна уникнути, коли занурений в середовище руйнації та хаосу війни. Ольга Комісарова, використовуючи мідь, гарячу емаль і штучне волосся, створила брошку «Місто, якого більше немає».

Слід зауважити, що із сорока шести експонованих на виставці творів лише два створені в техніці гарячої емалі: брошка Ольги Комісарової «Місто, якого більше немає» та підвісок Олександри Барбалат «Зірка Ерцгами».

Брошка О. Комісарової в основі має прямокутну мідну пластину з чорною емаллю. Видовжені фактурні прямокутники нагадують зруйновані обпалені багатоповерхівки. Будинки начебто стікають кров'ю: для передачі образу крові, що ллється, художниця використала штучне волосся червоного кольору. Авторка так описує твір: «Місто, якого більше немає – це робота про знищені міста, про скалічені життя, про ріки крові і смерть невинних людей. Ця робота про біль... Спроба саморефлексії і самотерапії. Ця робота – спроба досягнути незбагненне сьогодення і через неодноразове проживання болю віднайти втрачений внутрішній спокій та рівновагу».

Зруйновані міста – це і розбиті обпалені будинки, і цвинтарі: поховання сотень і тисяч людей, які б жили, якби не московитські обстріли, якби не стрес, якби не відсутність ліків в окупованих містах. Денис Музика в серії творів «Квіти війни» створив брошку «Хрест» (Music, 2023, р. 59). Ідея виникла після того, як він побачив один із цвинтарів на Київщині: хрести й хрести ідуть за обрій. Автор вишив хрести на тканині, яку закріпив на коробочці з льодяників. Кожен вишитий хрестик – це знищене життя, яке перетворилося на зірку.

Найболючіша тема – дитинство під час війни. Діти XXI ст. опинилися в абсолютно неприпустимих умовах. Страх, каліцтва, смерть – це реальність, яку створила армія РФ, що в облудному меседжі про «звільнення» українців від себе самих перейшла всі цивілізаційні межі, вбила сотні дітей. В керамічній брошці «Я більше не відчуваю» перехід за межі Олена Левдер передала об'ємним зображенням тактильної розмітки у вигляді круглих опуклостей, які інколи присутні біля пішохідних переходів на дорогах: вороги перейшли всі межі, й ця площа стала червоною від крові. Над кривавим простором злітають янголята – на янголів перетворилися вбиті українські діти.

Біль втрат викликає **бажання захистити**, і в ювелірному мистецтві доби війни наявна велика кількість амулетів. **Амулети** – предмети, які з давніх часів сприймалися як ті, що можуть захистити власника, – часто робили у формі прикрас.

На виставку «Україна, яка бореться» Андрій Ласкавий надав підвісок у формі ідентифікаційного жетона військовослужбовця. Такі жетони обов'язкові для носіння за Женевськими конвенціями. В Україні на жетоні зазначають прізвище, ім'я, по батькові військовослужбовця, групу крові, резус-фактор та особистий реєстраційний номер.

Ювелір створив жетон (а створення цієї прикраси було доволі складним технічним завданням (Удовиченко, 2022, с. 14)), на якому замість кількох слів дрібними літерами з двох боків нанесений весь текст 90-го псалму:

«Ти, що живеш під Всевишнього покровом, що у Всесильного тіні пробуваєш. Скажи до Господа: «Моє прибіжище і моя твердине, мій Боже, на котрого я покладаюсь». Він бо спасе тебе від сітки птахолова, і від погибельного мору. Він тебе покриє крилами своїми, і ти втечеш під його крила; щит і забрало – його вірність. Ти не злякаєшся ні страху вночі, ані стріли, що вдень літає. Ані чуми, що в пільмі

Рис. 5. Підвісок «Зірка Ерцгами».
О. Барбалат. Колекція Скарбниці НМІУ.
Фото Олега Мітюхіна

бродить, ані зарази, що нищить опівдні. Нехай і тисяча упаде біля тебе, і десять тисяч праворуч від тебе, – до тебе не підійде. Ти лиш очима споглянеш – кару грішників побачиш. Бо Господь – твоє прибіжище.

Всевишній – твій захист. Ніяке лихо до тебе не приступить, ніяка кара не підійде близько намету твого. Бо ангелам своїм він повелить про тебе, щоб берегли тебе на всіх твоїх дорогах. І на руках тебе носитимуть, щоб не спіткнулася нога твоя об камінь. На гада й змія будеш наступати, розтопчеш лева і дракона. Тому, що він виявив свою любов до мене, я його врятую; я вивищу його, бо знає

моє ім'я. Візве до мене, і я озвусь до нього; я буду з ним у скруті, я його визволю і його прославлю. Довгим віком його насичу і явлю йому моє спасіння».

На виставці був представлений експонат, який теж належить до категорії амулетів – це підвісок Олександри Барбалат «Зірка Ерцгами» (рис. 5).

Зірка Ерцгами – це стародавній амулет, який побутував в різних культурах: він відомий носіям індуїзму, юдаїзму та християнства. Чотири трикутники, ритмічно

накладені один на одного, утворюють дванадцятипроменею зірку. В центрі – рівносторонній хрест. В роботі Олександри хрест, символ Ісуса Христа, розміщений на фоні блакитної емалі. Ритмічність і колористична гама начебто привносять порядок у світ хаосу. Цей твір є зверненням до трансцендентальних сил. Такі амулети Олександра Барбалат передає воїнам ЗСУ (Удовиченко, 2022, с. 26).

Бажання захистити воїнів ЗСУ та простих українців втілене ювелірами в амулетах, але на виставці були представлені й прикраси іншого полюсу, в яких постає тема справедливої **помсти ворогам**.

Катерина Титова в ювелірному творі «Саша і Володя в Гаазі» (рис. 6) зображує диктаторів Володимира Путіна і Олександра Лукашенка. У верхній частині обох сережок – голова зі заплющеними очима (риси обличчя подані схематично, але очевидні портретні відмінності) та отвором від кулі по центру лоба.

Катерина почала створювати прикраси в 2010 р. в Донецьку. З початком російсько-української війни в 2014 р., вона була вимушена покинути своє місто. Врешті родина оселилася в Гостомелі, де в 2022 р. її майстерня була зруйнована рашистами. Сережки, надані на виставку «Україна, яка бореться» Катерина створила в евакуації у Вінниці, на кухні чужих людей, які прихистили її родину. Серед прикрас, створених під час повномасштабного вторгнення кольє «Гімн України», підвіски «Окуповані області», «Ї», «Півник з Бородянки» тощо. Воєнну колекцію Катерина коментує так: «Це прикраси, які підтримують своїх власників у важкі часи. Нагадують, що треба бути мужніми, сильними. Що на них чекає дім. Що кожна людина унікальна, а путін помре».

Ми переможемо, а вороги будуть покарані – про це й твір Юрія Плеханова (Донецьк–Київ) «Контрольний»: шинка каблучки переходить в масивний череп з

Рис. 6. Сережки «Саша і Володя в Гаазі». К. Титова. Колекція Скарбниці НМІУ. Фото Олега Мітюхіна

отвором від кульового поранення та букви «Z» на лобі черепа. Буква сформована паралельними заглибленнями, що натякає на георгіївську стрічку.

Позначка «Z» з'явилася на військовій техніці РФ в перші дні повномасштабного вторгнення в Україну. Як свідчили російські джерела, позначка означала фразу «За перемогу», більш широкий контекст: «за перемогу Росії у звільненні України від нацистів». Так зване звільнення від нацистів, а в реальності – геноцид українського народу, не залишиться непокараним – про це твір Юрія Плеханова.

Інший твір Юрія Плеханова, каблучку «Кракатау», можна віднести до **творів-роздумів** про причини трагедії, яка сталася. Ювелір теж мав залишити рідне місто Донецьк. Зробив він це ще в 2011 році, бо вже тоді відчув активну роботу російської ідеологічної машини на Донбасі. Тому частина його творів (Удовиченко, 2022, с. 12–13, 38–39) – мистецька відповідь на ідеологічну війну. Про каблучку «Кракатау» автор написав: «Кракатау – вулканічний острів і водночас один з найбільш смертоносних вулканів у світі. Його періодичні виверження мають катастрофічні масштаби. Подібно до магми в надрах вулкана, протиріччя у взаєминах між державами, релігіями,

Рис. 7. Фрагмент виставкової вітрини. Підвісок «Півник з Бородянки», О. Гаркус, Колекція Скарбниці НМІУ; брошки «Memento Vitae», Т. Чорна, В. Ярмусевич, приватна колекція; каблучка «Кракатау», Ю. Плеханов, приватна колекція. Фото Євгена Чорного

етносами чи ідеологіями іноді призводять до кровопролитних війн. І якщо люди не в змозі вплинути на виверження вулканів, то зараз людству настав час навчитися купірувати непомірні бажання диктаторів, що ведуть до чергової війни».

Роздуми про Шлях втілені в п'яти срібних

брошках «Memento Vitae» Тетяни Чорної та Володимира Ярмусевича (рис. 7). Тетяна так прокоментувала ці роботи: «Перші предмети цієї колекції з'явилися кілька років тому. Тоді ми лише відчували те, що на нас чекає, але не могли навіть віддалено уявити його внутрішню суть. Наше повсякденне життя змінилося 24 лютого з

початком повномасштабної війни проти України, і, поступово долаючи перші почуття, спровоковані цією катастрофою, ми зрозуміли, що ховається за образом, який ми створили як передчуття. Життя веде за собою, треба навчитися дивитися і слухати. «Memento vitae» – це історія Медузи Горгони чи, можливо, доісторичних богинь та амазонок, які стали жертвами ворожих мечів, але продовжували жити як символи опору. Це історія про кохання та зраду, про красу та знущання, про прокляття та страждання та про спокуту, яка йде після перегляду життєвих цінностей. Життя крутиться по колу, як і історія. Ні страху, ні жалю. Не бійся померти, а живи, поки живий. Ця колекція створена у співпраці з Володимиром Ярмусевичем, який зараз захищає Україну на полі бою».

П'ять брошок ведуть шляхом Медузи. У першій прикрасі зображено обличчя прекрасної дівчини з пишним волоссям з квітами. Друга брошка розповідає про прокляття: волосся

перетворилося на змій. Третя: страждання Медузи, її

волосся – це колючки терену. Четверта: очищення, а замість волосся – опариші, бо саме личинки з'їдають гниль, те, що вже відмерло. П'ята брошка показує нам знову квітучу Медузу, але в зачісці між квітів ховаються уламки від снарядів, які Тетяна збирала під час відвідин звільненої Київщини (Удовиченко, 2022, с. 12).

Роздуми про трагедію приводять ювелірів й до теми **майбутнього процвітання**. Підвісок «Історія України» Андрія Сегіновича, створений в техніці мокуме-гане, має вигляд дерева зі зрізаною кроною, але з міцним золотим корінням: можна зрізати крону, але народ, який має міцне коріння, відновиться і розквітне. Саме цей твір наштовхнув на думку експонувати прикраси так, щоб вони були підняті над подіумами на зрізах дерев: кожне зрізане рашистами дерево відроджується в творчості українців, які мають глибоке коріння. Вітрина з експонатами воєнного часу стояла так, щоб в ракурсі було видно пектораль (у вітрині представлена копія), щоб показати наскільки глибоке коріння має українська культура, зокрема – ювелірне мистецтво (рис. 8).

Рис. 8. Загальний вигляд виставки «Україна, яка бореться». На фото – співробітники НМІУ Ю. Гейко, Л. Овчаренко, В. Сидорова. Фото Євгена Чорного

Брошка «Квітка Донбасу» (рис. 9) Тетяни Калюжної, яка теж вимушена була виїхати з Донецька в 2014 р., створена з вугілля (Удовиченко, 2018, с. 240–247). Цей твір про те, що Донбас – це Україна, що після звільнення від російської окупації, він знову розквітне.

Рис. 9. Брошка «Квітка Донбасу» у виставковій вітрині. Т. Калюжна. Фото Вікторії Сидорової

В окремій вітрині в фойє музею експонували ще один твір Тетяни Калюжної – ювелірна скульптура «Голуб волі». Про свій твір авторка написала: «Вугілля та сіль – частина ДНК української землі. Так само, як чорноземи Полтавщини і Вінниччини, скелі Українських Карпат і піски Херсонщини, Український голуб чорний, але він є закликом до свободи й справедливості. Він укритий сльозами українських матерів. Голуб живе там, де є вільні люди. Споконвічно він допомагає нам. В європейській християнській традиції голуб є символом Святого Духа. У кожного народу він може бути різним, але кожний народ розуміє цей символ, і кожний народ

живе зі Святим Духом, з прагненням до миру та волі».

Віра в майбутнє процвітання України в каблучці Галини Бодякової «Весна»: яким би важким не було випробування, що спіткало весь народ України, якою б довгою не була зима, – весна все одно настане: такий закон природи. В каблучці зображено обличчя прекрасної дівчини з довгим волоссям, у віночку. Очі з довгими віями ще закриті, але ось-ось дівчина прокинеться і посміхнеться новому дню.

Виставка «Україна, яка бореться» була запланована на період з 20 по 23 жовтня. Слід зазначити, що поштовхом до виставки «Україна, яка бореться» став міжнародний фестиваль SMCK ON REEL, де кілька ювелірів від України представляли відео зі своїми ювелірними творами. Організаторами заходу стали активісти Катерина Музика і Тетяна Чорна. Під час проведення виставки була організована зона для перегляду фестивальных відеороликів.

Підготовка виставки проходила в складних умовах. Так, 10 жовтня стався масований ракетний обстріл Києва: «У Києві зранку приблизно о 8.15 під час повітряної тривоги у різних районах міста було чути вибухи. Росіяни здійснили найбільший обстріл столиці з початку повномасштабного вторгнення. Пошкоджені понад 40 будинків. Є загиблі та поранені» (Войтюк, Богданьок, 2022). В цей день постраждали музеї та інші заклади культури в центрі Києва: будівлі Київського національного університету ім. Т. Шевченка (Червоний корпус та корпус Інституту філології), Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича, Інституту літератури НАН України, Інституту археографії НАН України, Національної філармонії, Будинку Центрального ради, в якому розміщено Педагогічний музей України та Музей української революції 1917–1921 рр. Також без частини вікон залишилися Національний музей мистецтв ім. Богдана та Варвари Ханенків, Національний музей Тараса Шевченка, Київська картинна галерея, Національний науково-дослідний реставраційний центр, меморіальні музеї-квартири М. Бажана і П. Тичини, Національний науково-природничий музей НАН Україна, Музей історії міста Києва.

За тиждень, 17 жовтня, відбулася атака по Києву дронами «Shahed 131/136»: «Кількість загиблих унаслідок влучання дрона-камікадзе у житловий будинок у Києві зросла до трьох осіб, врятовано 19» (Атака дронів, 2022).

Виставку вдалося відкрити в запланований термін 20 жовтня. Під час проведення виставки кілька разів були перебої з електропостачанням, інколи експонати доводилося показувати в світі ліхтаря. Через складність експонування та цікавість до події виставку було продовжено до 6 листопада.

Після виставки в музеї співробітники почали формувати колекцію ювелірних творів воєнного часу. Ювеліри передали на постійне зберігання в Скарбницю НМІУ 11 експонатів виставки «Україна, яка бореться»:

- брошка «Незабудька №92-06052022» (Станіслав Дрокін),
- брошка «Я більше не відчуваю» (Олена Левдер),
- сережки «Мрія» (Юлія Руденок, Катерина Тележинська, Анастасія Теплякова),
- підвісок «Зірка Ерцгами» (Олександра Барбалат),
- підвісок «Півник з Бородянки» (Олег Гаркус),
- три підвіски «Пам'ять серця» (Володимир Балибердін),
- сережки «Саша і Володя в Гаазі» (Катерина Титова),
- підвісок «Азовсталь» (Олена Осадча),
- підвісок «Тіні предків» (Ірина Подгорнова).

Колекція ювелірного мистецтва воєнного часу збільшується: інші ювеліри після виставки передають у колекцію музею твори, які вони присвятили Україні та її боротьбі проти РФ.

Ювелірне мистецтво воєнного часу набуло вираженої соціальної спрямованості. В ньому і осмислення трагедії, і переживання болю, і бажання захистити, і ненависть до ворогів, і віра в перемогу України та майбутнє процвітання. Чітка фіксація своєї позиції в творчості, ймовірно, обумовлює й активну громадянську позицію ювелірів, які борються з голосом рашизму на ювелірних виставках та конкурсах. Це набуття суб'єктності певної групи громадян є обов'язковою умовою існування України як держави, що має суб'єктність. Соціальна спрямованість ювелірного мистецтва таким чином стає вкладом в майбутнє України як незалежної держави.

Джерела і література

Атака дронів-камікадзе по Києву // Укрінформ. – 2022. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3594798-u-kievi-kilkist-zertv-ataki-dronivkamikadze-zrosla-do-troh.html>

Бондарев М. Як захищалась сталь: хроніка оборони Азовсталі // Суспільне. Новини. – 2022. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://suspilne.media/267722-ak-zahisalas-stal-hronika-oboroni-azovstali/>

Войтюк Т., Богданьок О. Десятки будинків, заклади культури та критичної інфраструктури пошкоджені. Що відомо про ракетний обстріл Києва. // Суспільне. – 2022. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://suspilne.media/291526-kiiv-potrapiv-pid-raketnij-obstril-so-vidomo/>

Докінз Р. Егоїстичний ген. – Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2017.

Кара-Васильєва Т. В., Чегусова З. А. Декоративне мистецтво України ХХ століття. У пошуках «великого стилю». – Київ: Либідь, 2005.

Петренко Р. Крейсер «Москва» після влучання перекинувся і почав тонути – ОК «Південь»// Українська правда. – 2022. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/04/14/7339554/>

Пода Т. А. Інтернет-меми як феномен інформаційного суспільства // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. – 2017. – № 1(25). – С. 117–120.

Руський воєнний корабль. Всьо // Укрпошта. – 2022. – [Електронний ресурс].
Режим доступу: https://postmark.ukrposhta.ua/index.php?route=product/product&product_id=275

Семашко О. М. Соціологія мистецтва: Навчальний посібник. – Київ, 2003.

Спалек М. Скажи «паляниця» // Детектор медіа. – 2022. – [Електронний ресурс].
Режим доступу: <https://ms.detector.media/trendi/post/31240/2023-02-23-skazhy-palyanuytsya-15-memiv-shcho-zyavylysyu-u-chas-velykoi-viyny/>

Спіраль часу. Ювілейна виставка художника-ювеліра В. Ф. Хоменка. Альбом / Упоряд. І. Удовиченко. – Київ: Майдан, 2021.

Станіслав Дрокін – ДНК автора. Персональна виставка авторських ювелірних творів Станіслава Дрокіна. Альбом / Упоряд. І. Удовиченко. – Харків: ПЕТ, 2021.

Стецюк П. Б. Державні символи України: конституційно-правова характеристика // Вісник Конституційного Суду України. – 2004. – № 6. – С. 113–118.

Удовиченко І. Культурний хаб-концепція музейного ренесансу // Музейна педагогіка-проблеми, сьогодення, перспективи. Матеріали Восьмої науково-практичної конференції (1–2 жовтня 2020 р.). Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. – Київ: ТОВ «КАПІТАЛДРУК», 2020. – С. 97–99.

Удовиченко І. В. Розшифровка інтерв'ю з київським художником-ювеліром Тетяною Володимирівною Чорною // Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. – Ф. 56 (Інтерв'ю). – Од. зб. 55. – Арк. 1-23. – 2022.

Удовиченко І. В. Розшифровка інтерв'ю з художником-ювеліром Андрієм Леонідовичем Ласкавим // Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. – Ф. 56 (Інтерв'ю). – Од. зб. 56. – Арк. 1-14. – 2022.

Удовиченко І. В. Розшифровка серії інтерв'ю з ювелірами, проведених на початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну // Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. – Ф. 56 (Інтерв'ю). – Од. зб. 53. – Арк. 1-46. – 2022.

Удовиченко І. В. Ювелірна драматургія Тетяни Калюжної // Музейні читання. Матеріали наукової конференції «Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки». – Київ,

Музей історичних коштовностей України – філіал Національного музею історії України, 2017 р. – Київ, 2018. – С. 240–247.

Удовиченко І. В. Творчість художника-ювеліра В. Балибердіна: традиція в епоху змін // Музейні читання. Матеріали наукової конференції «Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки». Київ, Музей історичних коштовностей України – філіал Національного музею історії України, 2020 р. – Київ: Фенікс, 2021. – С. 144–160.

Шмагало Р. Енциклопедія художнього металу. Світовий та український художній метал. Т. 1. – Львів: Априорі, 2015.

Music K. Rediscovering our culture through pain and suffering // SMCK magazine. – 2023, March. – No. 8. – P. 58–59.